

Anmälan om utredningen i ett våldtäktsärende; framför allt fråga om objektivitetskravet vid åtgärder som riktas mot en målsägande

Beslutet i korthet: Anmälan gäller en brottsutredning där en polisman dömdes för våldtäkt i tingsrätten men friades i hovrätten. Han har anmält åklagare och polis för att de inte varit objektiva, och påtalat ett antal utredningsbrister.

I beslutet redovisas objektivitetskravet och de utrednings-, dokumentations- och redovisningskrav som ingår i detta, med särskild inriktning på hur långtgående åtgärder som kan vidtas gentemot en målsägande. De överväganden åklagaren i detta ärende gjort i det hänseendet godtas. Däremot riktas viss kritik mot hur utredningsåtgärder redovisats. Det är viktigt att allt som gjorts blir känt för den misstänkte och för domstolen. Förundersökningsledaren är ansvarig för redovisningen av utredningsmaterialet.

Målsäganden beskrev att hon legat naken på marken under lång tid utan att bli nedkyld. Detta borde följts upp redan tidigt i utredningsarbetet. När saken väl aktualiserades, i hovrätten, borde den i och för sig ha föranlett större aktivitet från åklagarens sida. Hennes passivitet bedöms dock inte utgöra ett brott mot objektivitetsplikten, eftersom det redan stod klart att en utredning om s.k. hypotermi skulle komma att redovisas för domstolen genom försvarets försorg.

Enligt rättspraxis bör en målsägandes berättelse i mål av detta slag kontrolleras under förundersökningen, till den del det är praktiskt möjligt. Kontrollen är inte något självändamål utan utgör ett led i granskningen av bevisningen. Bevisningen prövas slutligt av domstol. I detta fall har hovrätten gjort en sådan prövning, som innefattar kritik mot att kontrollkravet inte efterlevdes.

Under polisförhör har det till målsäganden ställts ledande frågor, som närmast innebar att förhørsledaren försökte gissa sig till vad målsäganden varit med om. Det har inte funnits sakliga skäl för en sådan förhörsmetod. Förhørsledaren kritiseras därför.

Med beaktande av det rättsliga förfarandet som helhet bedöms det som anmält inte ha inneburit att objektivitetskravet åsidosatts.

Bakgrund

AA, som är polis, åtalades vid Uppsala tingsrätt för grov våldtäkt och grovt övergrepp i rättssak. Bakgrunden var följande.

AA hade vid tidpunkten för de påstådda gärningarna ett förhållande med en kvinna, som fortsättningsvis benämns BB. De tillbringade helgen den 18–20 september 2009 i ett sommarhus som ägdes av AA:s far. Under kvällen den 19 september ringde BB till sin före detta man och berättade att AA utsatt henne för övergrepp. Mannen förde uppgifterna vidare, varvid de blev kända för AA:s chef vid Säkerhetspolisen. Denne tog kontakt med polisen i Uppsala, som skickade en patrull till det avlägset belägna hus där AA och BB befann sig. En av de två polismän som ingick i patrullen kände AA sedan tidigare genom att de arbetat tillsammans. Sedan patrullen fört separata samtal med AA och BB lämnade den platsen. BB erbjöds att följa med men avböjde. Polismännen uppfattade i huvudsak situationen så, att AA och BB grälat men att saken hade fått för stora proportioner. Någon anmälan upprättades inte.

Efter helgen, måndagen den 21 september, fick polisens internutredning (Chefens utredningar, CU) uppgift om att det inträffat en våldtäkt och att den misstänkte arbetade vid Säkerhetspolisen. En förundersökning inleddes. Utredarna försökte få till stånd ett målsägandeförhör med BB. Hon lämnade få uppgifter, men det framkom att hon besökt Södersjukhusets enhet för våldtagna kvinnor. Hennes kläder var enligt uppgift tvättade eller kastade. Utredarna upplevde att hon var rädd.

Det beslöts att handlingarna från Södersjukhuset skulle inhämtas. Därefter frihetsberövades AA. Det tog två månader innan BB medverkade vid förhör. Under den tiden var hon föremål för psykologsamtal och skyddsinsatser från polisens sida.

Åtal och domar

Åtalet

AA åtalades vid Uppsala tingsrätt för följande gärningar.

1. Grov våldtäkt

AA har den 19 september 2009 i trädgården till ett av honom disponerat sommarhus på fastigheten [...] i Uppsala kommun, mot målsägandens vilja, när hon legat i en solstol, slitit tag i henne och vänt henne på mage, varefter han fäst samman hennes händer med handbojor på ryggen. Härigenom har hon berövats sin frihet samt orsakats kraftig smärta. Han har därefter medelst våld och hot om våld genomfört upprepade anala och vaginala samlag samt fört in fingrar, hand och penisattrapp i hennes vagina och anus. Händelseförloppet har pågått från tidig eftermiddag till mörkrets inbrott och hon har under hela tiden varit belagd med handfängsel.

Våldet har bl.a. bestått i att han har

- dragit isär BB:s ben och suttit grensle över henne,
- utdelat ca 5 slag i ansiktet på henne så att hon känt smärta,

- vid två tillfällen tagit stryptag på henne så att hon fått svårt att andas samt känt smärta,
- vid flera tillfällen lyft hennes bojade händer så att hon känt mycket kraftig smärta i axelpartiet,
- vid flera tillfällen vänt henne så att hon kommit att ligga på rygg med handbojorna under sig med kraftig smärta som följd.

Hotet har bestått i att AA under en del av händelseförloppet har haft en pistol liggande intill sig och synlig för målsäganden.

Brottet är grovt, eftersom AA visat särskild hänsynslöshet och råhet, då övergreppen pågått under lång tid, det varit fråga om upprepade vaginala och anala penetrationer, BB utsatts fören mycket stor kränkning samt att hon varit frihetsberövad på sätt som beskrivits ovan.

2. Övergrepp i rättssak, grovt brott

Efter att gärningen under punkten 1 har upphört har AA under natten till den 20 september 2009 med hot om våld angripit målsäganden för att hon inte skulle polisanmäla honom för ovanstående gärning. Hotet har bestått i att han vid två tillfällen under natten sagt att han skulle skada hennes son på ett sådant sätt att sonen skulle bli invalidiserad för resten av livet. Hotet har förstärkts av att AA uppträtt aggressivt samt av att han tidigare uppvisat en pistol.

Brottet är att bedöma som grovt med hänsyn till gärningen under åtalspunkt 1, varför målsäganden haft särskild anledning att ta hotet på allvar. Övergreppet har skett med syfte att AA skulle undgå ansvar för ett allvarligt våldsbrott samt att betydande men för målsäganden och hennes son riskerat att uppstå till följd av gärningen.

Tingsrättens dom

Av tingsrättens dom framgick följande (Uppsala tingsrätts dom 2010-05-04, mål B 5763-09).

BB berättade att hon av AA utsatts för våldtäkt på det sätt som angetts i åtalet. Våldtäkten inleddes på den solstol hon låg i. AA våldtog henne i flera omgångar. Vid det andra tillfället tog AA tag i den dyna som hon låg på och drog ned dynan och henne på gräsmattan. Övergreppen fortsatte sedan i omgångar. I det sista skedet smetade AA avföring över henne. Hon kräktes, men fick inte ut uppkastningen eftersom hennes hår låg för munnen. AA stoppade in sina fingrar i hennes mun och ”rensade” den. Därefter lossade AA handfängslet och lämnade henne. Efter en stund sprang hon in i huset, tog med sig sin mobiltelefon och nycklarna till AA:s bil, sprang till bilen och körde över gårdsplanen fram till grinden. Hon upptäckte emellertid att det var mycket lite bensin i bilen och att grinden var stängd. Hon gav då upp försöket att fly och satt kvar i bilen. Härifrån ringde hon till bl.a. AA och sin före detta make. Senare följde hon med AA in i huvudbyggnaden.

BB uppgav att AA, innan polisen anlände, tog ut henne till vattenpumpen på gården och tvättade av henne. Han skrubbade henne över kroppen med en handduk och sköljde hennes hår för att få bort uppkastningen samt kammade igenom hennes hår och satte på henne kläder.

På morgonen den 20 september åkte BB och AA tillsammans till Stockholm. På eftermiddagen den 20 september sökte BB vård på Södersjukhuset i Stockholm.

AA nekade till brott och berättade i huvudsak följande. Under förmiddagen den 19 september hade han och BB sex. De började på solstolen. De lade ner dynan och en handduk på gräsmattan och fullföljde ett samlag där. En stund senare hämtade han ett handfängsel som han satte på BB. Han låste inte fängslet. På instruktion av BB gav han henne ett antal ”daskar” på stjärten. Han påbörjade ett nytt samlag och tog av BB fängslet. Hon försökte ge honom en örfil, men han parerade. Han sade ”du slår inte mig” och gav henne fyra örfilar över kinden. De pussades och BB bet honom i underläppen, vilket gav blodsmak. I samband med att de efter lunch fikade på altanen såg de två unga kvinnor komma förbi med hundar. De skämtade om vad kvinnorna skulle ha sett om de kommit förbi tidigare. Under kvällen uppstod ett gräl mellan dem. Det slutade med att BB tog hans bil och körde i väg. Vid grinden till fastigheten skrek hon att han var galen samt att han hade misshandlat och våldtagit henne. Han öppnade grinden åt henne och såg henne köra i väg. Efter en stund återvände BB. Sedan hans chef ringt honom för att kontrollera situationen förklarade han för BB att detta innebar att han riskerade att bli avstängd från sitt arbete. BB ringde då upp hans chef för att hjälpa honom.

Tingsrätten fann att BB – liksom AA – framstätt som trovärdig. Tingsrätten anförde dock att det fanns uppgifter i hennes berättelse som sedda för sig eller i jämförelse med övrig bevisning framstod som mindre sannolika. Detta påverkade bedömningen av hennes trovärdighet negativt. Det noterades i domen att hon sänt meddelanden med sadomasochistiskt innehåll till AA. Meddelandenas innehåll återgavs. BB uppgav bl.a. att meddelandena var svar på liknande meddelanden från AA. Tingsrätten noterade därvid att hon inte velat låta sin telefon kontrolleras, och att hennes uppgift om att hon ”speglat” meddelanden från AA därför inte hade kunnat kontrolleras. Tingsrätten konstaterade även att hon hade kännedom om en webbplats inriktad på s.k. dominanssex, ”Darkside”, och tog även upp att hon i sin dator haft bilder, som hon själv ställt till utredningens förfogande, där det förekom ”lättklädda bundna kvinnor”. Enligt tingsrätten framstod det hon uppgett om sitt innehav av bilderna som ”märkligt”.

Med stöd av övrig bevisning fann tingsrätten emellertid att BB:s berättelse skulle läggas till grund för bedömningen. AA dömdes därvid i enlighet med åklagarens gärningspåståenden för grov våldtäkt och övergrepp i rättssak. Påföljden bestämdes till fängelse i sex år, efter att tingsrätten tagit hänsyn till att AA skulle komma att skiljas från sin anställning som polis.

Hovrättens dom

I hovrätten åberopades ny bevisning. På AA:s begäran hölls även syn på den aktuella fastigheten. Hovrätten framhöll att arten och omfattningen av den utredning som tillförts innebar att det i hovrätten kommit att bli fråga om en delvis ny prövning och inte bara en överprövning av tingsrättsdomen (Svea hovrätts dom 2010-10-19, mål B 4280-10).

Efter genomgång av bevisningen konstaterade hovrätten i sin sammanfattande bedömning inledningsvis följande.

BB har i nära anslutning till händelsen uppgett att hon utsatts för en våldtäkt. Hon har också uppvisat skador som är förenliga med ofrivilligt sexuellt umgänge. Hennes medicinska symtom efter händelsen talar enligt hovrättens bedömning för att hon varit med om en traumatisk sexuell händelse. Sammantaget talar detta starkt för att BB utsatts för ett sexuell övergrepp eller i vart fall något som hon upplevt som ett sådant.

Hovrätten fann dock samtidigt att BB inte varit helt sanningsenlig beträffande sitt intresse för dominanssex och att detta i någon mån inverkat negativt på hennes trovärdighet också i övrigt. Delar av hennes berättelse syntes enligt hovrätten förutsätta ett svårförståeligt risktagande från AA:s sida, i förening med stor förslagenhet och långtgående planering. BB:s berättelse om övergreppet stöddes inte heller ”av någon annan utredning”, även om det hon berättat om händelserna ”gett ett trovärdigt intryck som självupplevt”. Det fanns i stället ett flertal omständigheter som talade mot att det gått till på det sätt som BB beskrivit. Det gällde särskilt vad som i hovrätten kommit fram om hypotermi (se nedan). Till detta skulle läggas ett antal övriga omständigheter som hovrätten tog upp i sina domskäl som ”var för sig med mindre och varierande styrka talar emot BB:s version, men som sammantagna får en inte obetydlig vikt”.

Vid en samlad bedömning konstaterade hovrätten att det fanns befogad anledning till tvivel på om BB:s uppgifter om händelseförloppet var riktiga och tillförlitliga. Det förelåg enligt hovrätten inte en sådan alltigenom trovärdig och tillförlitlig målsägandeberättelse som i förening med vad som i övrigt framkommit kunde vara tillräcklig för en fällande dom. Det kunde vidare ifrågasättas om utredningen uppfyllde det krav som Högsta domstolens har uppställt, nämligen att målsägandens uppgifter till den del det är praktiskt möjligt blivit kontrollerade under förundersökningen.

Åtalen för grov våldtäkt och övergrepp i rättssak ogillades därför. Domen vann laga kraft.

Skadestånd

AA var sammanlagt frihetsberövad ungefär elva månader. Han begärde, i anslutning till att anmälan gjordes till JO, hos Justitiekanslern, JK, ersättning för förlorad arbetsinkomst och för det lidande han åsamkats genom frihetsberövandet. Han har därvid sedermera tillerkänts ersättning med drygt 900 000 kronor, varav 300 000 kronor för lidande, allt i enlighet med lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.

Anmälan

Allmänt

AA har genom sin advokat, CC, anmält chefsåklagaren DD vid Åklagarmyndigheten, Riksenheten för polismål, och Rikspolisstyrelsens enhet för interna utredningar till JO. Av anmälan framgår inledningsvis att AA efter tingsrättens fällande dom bytte försvarare till CC. Genom dennes försorg vidtogs en rad utredningsåtgärder, som enligt anmälan fick avgörande betydelse för att AA

frikändes av hovrätten. Alla dessa åtgärder hade föregåtts av att försvaret begärt att de skulle verkställas av åklagaren, som emellertid hade avslagit framställningarna. Mot den bakgrunden har AA begärt att JO ska granska hur åklagaren lett förundersökningen och hur polisen bedrivit den.

Anmälares kritik mot utredningen framgår i det följande. Det kan tillfogas att det som anförs i anmälan i flera hänseenden nära ansluter till synpunkter som framkommer i hovrättens domskäl.

Målsägandes sexuella intressen och utredningen om detta

Ett av de sms-meddelanden från BB till AA som förekom i förundersökningen ger intryck av att BB läst sexnoveller på webbplatsen ”Darkside”. Det gjordes emellertid inte några kontroller av vad detta är för slags webbplats. Trots att försvaret där hittat noveller av övergreppskaraktär som innehöll stora likheter med BB:s berättelse, ville åklagaren inte göra någon egen utredning om detta, vilket hon borde ha gjort. Hon borde även tagit BB:s datorer och mobiltelefoner i beslag för att kontrollera de uppgifter BB lämnat.

Nedkylning

AA hade inför prövningen i hovrätten anfört att det borde utredas hur en person, som befinner sig ute utan kläder i den temperatur som rådde, reagerar och begärde därför att åklagaren skulle göra en sådan utredning. Åklagaren avlog denna begäran. Försvaret inhämtade då egen utredning, och återopade förhör med experten EE. Hovrätten konstaterade sedermera att BB:s trovärdighet påverkades negativt av att hon inte berättat om några nedkylningssymtom.

Redovisning av tekniska undersökningar

BB hade uppgett att AA kastade lastpallar för att hindra henne när hon körde i väg med bilen, och att hon därvid körde på en dörr till en förrådsbyggnad.

Enligt det av polisen upprättade förundersökningsprotokollet var de lastpallar som återfanns på platsen vid undersökningstillfället sammanfrusna. Sedan AA kontrollerat saken framkom emellertid att hans far hade spikat ihop lastpallarna för att använda dem vid målningsarbeten. Vid förhör i hovrätten uppgav den ansvarige polisteknikern att han iakttagit att de var sammanspikade, och att han meddelat polisen detta. Ändå kvarstod uppgiften i protokollet att pallarna vid undersökningstillfället varit sammanfrusna, dvs. det skulle vid det aktuella tillfället varit möjligt att kasta dem en och en. Vid förhöret med teknikern framkom även att polisen hade gjort noggranna undersökningar av gräsmattan efter kastade lastpallar, men inte hittat några sådana spår.

Mot bakgrund av att BB enligt egen uppgift skulle ha suttit naken i AA:s bil efter att ha blivit nedsmetad med avföring och kräkts, var det en viktig fråga om man kunnat påträffa spår av sådana kroppsvätskor i bilen. Av förhör med den kriminaltekniker som undersökt bilen framgick att några spår efter kroppsvätskor inte hade kunnat iaktas vid okulär besiktning och sannolikt inte heller vid

belysning med UV-ljus. Inte heller vid undersökning hos SKL hade några spår efter kroppsvätskor påträffats. Av en rapport över undersökningen som försvaret inhämtat framgick att förklaringen till detta inte kunde vara att stolen rengjorts. Av det underlag för undersökningen som inhämtats från SKL framgick därvid att förarsätets klädsel tagits isär, vilket inte redovisades i förundersökningsprotokollet.

Av förundersökningsprotokollet framgick att den aktuella fastigheten genomsköts med polishund. I protokollet över sökningen angavs emellertid inte sökområdet, utan endast att hunden ”sökte av tomten”. Sökområdet borde ha angetts eftersom avsaknad av spår kunde tala för att AA:s uppgifter var riktiga.

Förhör med målsäganden

Polisförhören med BB genomfördes felaktigt. Vissa omständigheter fördes in i förhöret av förhørsledaren. Det saknas vidare dokumentation över skyddssamtal som hållits mellan BB och polisen utanför brottsutredningen.

Övriga brister i utredningen

Även andra brister har påtalats av anmälaren, såsom att BB:s kläder inte togs i beslag och undersöktes och att fotografier som var återgivna i förundersökningsprotokollet tagits på sådant sätt att de blivit missvisande.

I anmälan påtalas även brister i den rättsmedicinska undersökningen. Det finns dock inte tillräckliga skäl för att inom ramen för denna granskning, som i enlighet med anmälan inriktats på förundersökningsledaren och polismyndigheten, även ta upp detta. Det berörs därför inte vidare i detta beslut.

Utredning

Allmänt

Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen anmodades att yttra sig.

Rikspolisstyrelsen (rikspolischefen FF) anförde följande om utredningens inledning och bakgrunden till de förhör och kontakter i övrigt som polisen hade med målsäganden.

Något hände den 19 september 2009 som föranledde att målsäganden kontaktade sin förre man och en väninna. Mannen kontaktade målsägandens föräldrar som i sin tur kontaktade målsägandens arbetsgivare. Arbetsgivaren kontaktade i sin tur Säkerhetspolisen där AA arbetade. En chef kontaktade AA och pratade även med målsäganden. Anmälan gällde våldtäkt. En polispatrull sändes till platsen där målsäganden och AA befann sig och som anlände efter en och en halv timme. Det visade sig att en av poliserna var bekant med AA. Efter ett allmänt samtal mellan dem pratade en polisman med målsäganden. Hon tillfrågades men ville inte följa med från platsen. Det utreddes inte närmare varför hon inte ville följa med. Patrullen åkte från platsen och en händelserapport skrevs. Det aktuella ärendet kom någon dag senare in till enheten där anmälningar mot polisanställda hanteras. Det beslutades att förhör skulle hållas med målsäganden. Målsäganden var mycket förtegen om vad som hänt men det framkom att hon hade besökt Södersjukhuset och den speciella kvinnokliniken för sexuellt våld. Åklagare vid enheten för polismål kontaktades och det beslutades att journalanteckningar från målsägandens besök vid sjukhuset skulle

begäras in. Med stöd av uppgifterna bestämdes att AA skulle tas in till förhör eller anhållas.

Enligt Rikspolisstyrelsen visade BB länge bristande förtroende för polisen. Rikspolisstyrelsen satte detta i samband med de inledande insatser som nu beskrivits och konstaterade att dessa kan ha försvårat utredningens bedrivande.

Åklagarmyndigheten (vice riksåklagaren GG), som låtit inhämta upplysningar från förundersökningsledaren, chefsåklagaren DD och chefen för Riksenheten för polismål, överåklagaren HH, kunde inte se att åklagaren på något av de sätt anmälaren beskrivit hade åsidosatt sin objektivitetsplikt.

Rikspolisstyrelsen gjorde samma bedömning för polisens del.

I det följande redovisas i första hand Åklagarmyndighetens kommentarer till det anmälaren anfört i enskilda delar. Rikspolisstyrelsens bedömningar återges inte när dessa väsentligen sammanfaller med det som anförts från Åklagarmyndigheten. Viss information som framkom i hovrätten har tillförts.

Utredning av målsägandens sexuella intressen; behovet av beslag av mobiltelefon och dator

Utöver det som redan framgått visar handlingar som getts in av Åklagarmyndigheten att AA:s dåvarande försvarare, advokat JJ, under förundersökningen begärde att BB:s mobiltelefoner och dator skulle tas i beslag för kontroll, som skulle kunna visa att uppgifter BB lämnat om att hon kvarhållits på det sätt hon påstått inte stämde. Åklagaren avslog begäran men angav att en ny bedömning skulle göras efter förhör med BB. JJ upprepade sedan sin begäran flera gånger. Han hemställde även om att "s.k. muskelbiopsi tas från målsäganden för att på så sätt kunna fastställa om hon tagit anabola steroider eller annat preparat som kan ha påverkat hennes agerande", varvid han tillfogade att hon tävlat i kroppsbyggning.

I ett beslut den 29 oktober 2009 anförde åklagaren att mobiltelefonerna och datorn inte kunde antas vara av betydelse för utredandet av det aktuella brottet. Hon fortsatte:

Mobiltelefontrafiken den aktuella dagen har kartlagts genom inhämtande av telefonlistor. Hennes sms-samtal till den misstänkte finns i förundersökningsmaterialet genom den misstänktes försorg. Hennes mobiltelefontrafik därutöver och mailkorrespondens före den aktuella händelsen samt fotografier som inte rör händelsen anser jag inte kan antas vara av betydelse för utredningen. Förundersökningen ska ha fokus på vad gärningsmannen är misstänkt för och vad som påstås att han har gjort och inte på offret. (Brottsbalken En kommentar 6 kap. 1 §, sista sidan.) Jag kommer att ompröva mitt beslut efter att förhör har hållits med målsäganden.

Försvararens begäran om muskelbiopsi på BB avslogs med motiveringen att en sådan åtgärd utgör kroppsbesiktning som inte får äga rum på den som inte är skäligen misstänkt för brott.

I ett nytt beslut gällande begäran om beslag av mobiltelefoner och dator den 30 december 2009 redogjorde åklagaren för den rättsliga regleringen och anförde sedan bland annat:

Genom beslag av målsägandens dator och mobiltelefon och undersökning av dessa vinnas ingen utredning om brottet. Den begärda undersökningen syftar till att skaffa information om målsägandens sexuella preferenser. Dessa utredningsåtgärder saknar betydelse för om målsäganden har utsatts för våldtäkt.

Efter att ha redovisat ett antal utredningsåtgärder som vidtagits fortsatte åklagaren:

Den företagna förundersökningen visar att parterna före den aktuella händelsen haft ett sexualliv som varit mer avancerat än vad som kan anses som vanligt. Men detta har varit frivilligt och ömsesidigt. Huruvida målsäganden är intresserad av dominanssex saknar betydelse för utredning av det nu aktuella brottet. Hon har under förundersökningen redovisat sin syn på detta.

Under alla omständigheter står det i strid mot proportionalitetsprincipen att vidta tvångsåtgärder mot målsäganden för att vinna utredning om omständigheter som inte har fokus på brottet. Det är AA som fört in uppgifter i förundersökningen om dominanssex. Det är min uppfattning att detta inte har relevans för prövningen av den aktuella gärningen. Den utredning som finns om detta är tillräcklig.

Beslutet avslutades med en upplysning om att AA enligt 23 kap. 19 § rättegångsbalken kunde begära rättens prövning, något AA inte gjorde. Däremot återkom AA i samband med sitt överklagande med en ny begäran. Åklagaren avstyrkte denna med i huvudsak samma motivering som den just återgivna. Hovrätten avslag AA:s begäran.

Vid hovrättsförhandlingen gav CC in material hämtat från webbplatsen Darkside och begärde att åklagaren skulle komplettera förundersökningen med material därifrån och göra en analys av det. I en skrift till åklagaren preciserade CC sin begäran på så sätt att "samtliga 7611 noveller på Darkside" skulle gås igenom, att det skulle undersökas om BB var medlem och om möjligt hur ofta hon besökt hemsidan samt att de bilder hon lämnat in skulle jämföras "med de 87 853 bilder som finns på Darkside". Åklagaren medgav kontroll av huruvida BB var medlem men avslag begäran i övrigt. I hennes motivering angavs bl.a. följande. AA och BB "skyllde på varandra" när det gällde vem som tagit initiativ till det dominanssex som förekommit. BB hade uppgett att hon besökt Darkside, som AA berättat om, för att kontrollera vad det var för sida, varvid hon läst några noveller. Detta utgjorde enligt åklagaren inte skäl för att vidta de begärda utredningsåtgärderna.

Beträffande utredningen om BB:s sexuella intressen samt de därmed sammanhängande frågorna om huruvida hennes mobiltelefon och dator borde tagits i beslag anförde Åklagarmyndigheten i sitt yttrande till JO i huvudsak:

I en förundersökning avseende misstanke om våldtäkt saknar normalt sett målsägandens sexualliv och sexuella preferenser helt betydelse. Som framgår av åklagarens yttrande har dock målsägandens eventuella intresse för BDSM ändå utretts närmare genom bl.a. förhören med målsäganden själv, förhör med målsägandens tidigare pojkvänner samt undersökning av en hemsida på internet med BDSM-innehåll. Det är en bedömningsfråga i vilken omfattning objektivitetsplikten krävt att denna fråga skulle ha utretts. Som jag ser det har den utredning som skett varit fullt tillräcklig

med tanke på objektivitetens krav. Enligt min uppfattning hade det varit att gå för långt att utreda detta ytterligare. Under alla omständigheter menar jag att det inte hade varit rimligt att i enlighet med AA:s begäran undersöka samtliga noveller och fotografier på den aktuella hemsidan. Det hade inneburit ett mycket omfattande arbete och framförallt kan jag inte se att utredningen skulle kunna ha tillförts något av värde.

Vad gäller den begärda undersökningen av målsägandens mobiltelefoner och dator kan jag konstatera att åklagaren hade beslutat att föremålen skulle undersökas men att målsägandena inte överlämnade dem (med undantag för en mobiltelefon). I det läget uppstod frågan om åklagaren skulle besluta om tvångs åtgärder, dvs. beslag och husrannsakan. Åklagaren gjorde den bedömningen att det inte var förenligt med proportionalitetsprincipen att vidta tvångs åtgärder mot en målsägande för att vinna utredning om målsägandens personliga förhållanden i ett våldtäktsmål. Åklagarens resonemang i detta avseende utvecklas närmare i beslutet av den 30 december 2009 att inte bevilja åtgärden och även i svarsskrivelsen till hovrätten den 28 maj 2010. Åklagaren ställdes inför en svår bedömningsfråga där motstående intressen stod mot varandra, dvs. objektivitetsprincipen och proportionalitetsprincipen. Därtill kommer givetvis att åklagaren måste göra en prognos om hur troligt det är att tvångs åtgärden kommer att leda till att utredningen tillförs något av värde. Enligt min mening har åklagaren gjort en riktig bedömning i detta fall och det kan också noteras att hovrätten, som prövat frågan efter att AA begärt rättens prövning enligt 23 kap. 19 § rättegångsbalken, avslagit hans begäran.

Utredning om nedkyllning

Frågan om inte BB borde ha blivit kraftigt nedkyld om hon hade blivit utsatt för det hon angav sig ha fått utstå synes inte ha aktualiserats förrän i hovrätten. Under den tid förhandlingen där pågick begärde CC att åklagaren skulle låta utreda huruvida BB drabbats av hypotermi – sänkt kroppstemperatur – eftersom hon legat naken utomhus lång tid. Åklagaren avslog begäran med följande motivering.

Temperaturkänsligheten hos individer är olika och därmed reagerar kroppen på olika sätt vid sänkning av temperaturen. Unga friska individer kan klara av kyla bättre än barn och gamla. Fysisk kondition och underhudsfettets tjocklek har härvidlag betydelse. (Uppgiften är hämtad från Wikipedia.)

Det går inte att fastställa den exakta temperaturen på platsen.

Mot bakgrund härav torde ett entydigt utlåtande inte kunna lämnas.

Som framgått återopade AA härefter ett yttrande av överläkaren EE, som är expert på hypotermi. Denne hördes även på AA:s begäran i hovrätten, varvid han enligt hovrättens dom uppgav följande. Vid värmeförlust gör människokroppen viljemässiga försök att äta och dricka för att få upp kroppstemperaturen. Det är en försvarsmekanism att tillföra kalorier när kroppstemperaturen sjunker. Om detta inte räcker stänger kroppen av cirkulationen i händer och fötter, vilket leder till att dessa blir kalla och blåbleka samt att finmotoriken påverkas. När kroppstemperaturen har sjunkit till strax över 36 grader börjar kroppen att huttra. Detta symptom är maximalt vid 35 grader för att sedan avta, varvid temperaturen sjunker snabbare. Om kroppstemperaturen sjunker till 35 grader får man svårt att känna var fötterna sätts ner och går ”bredspårigt”. Man huttrar kraftigt och kan inte tala rent, utan talar i stackato. Man blir också ordentligt kissnödig. Symptomen går inte att styra viljemässigt. En person som tvättas med kallt vatten kyls ner ytterligare när vattnet dunstar och tar med sig värme från kroppen. – Vid sin bedömning hade EE bl.a. utgått från att BB legat naken på marken mellan kl. 12 och 22.45, att vädret

varit klart med sol under dagen och att medeltemperaturen under tidsperioden varit 14 grader. Med det underlag han i övrigt hade haft var det rimligt att tro att BB cirka 15–20 minuter efter avtvättning i kallt vatten skulle ha varit blåblek om händer, fötter och läppar, samt att hon skulle ha huttrat kraftigt, ha varit trög i rörelser, haft försämrad koordination, haft bredspårig gång och haft svårt att prata. Det bör ha tagit åtminstone två timmar efter avtvättningen innan hennes kroppstemperatur var normal. Det var inte sannolikt att BB skulle ha kunnat springa eftersom hon borde ha haft svårt att kontrollera sina rörelser. – Han kunde inte uttala sig om vilken påverkan ett trauma eller skräck har vid nedkylning. Hans kliniska erfarenhet av personer som upplever ett trauma var att detta normalt inte kan slå ut nedkylningsprocessen.

DD har i denna del uppgett följande.

Den aktuella dagen var en mycket varm sensommardag med dagstemperatur kring 20 grader. Det var soligt hela dagen. Gräsmattan, som var platsen där den brottsliga gärningen ägde rum, var solbelyst hela dagen. Det har därför inte funnits anledning för mig att fundera i banor att målsäganden BB blivit nedkyld när hon legat naken i solen från mitt på dagen till ca kl. 22 på kvällen. Solen har gått ner ca kl. 19.45. Målsäganden BB har alltså varit utsatt för solens strålningsvärme under ca 6 timmar.

Under förhandlingen i hovrätten har advokat CC informerat mig att han kontaktat en specialist i hypotermi [...] och att hans uppfattning var att målsäganden BB måste ha varit kraftigt nedkyld. CC informerade mig också om att han hade för avsikt att införskaffa utredning om detta, om inte åklagaren gjorde det.

Avgörande för om en person blir kraftigt nedkyld är dels temperaturen och dels exponeringstiden för kylan. Eftersom det inte fanns uppgifter om temperatur på plats (SMHI:s närmaste mätstation är belägen ca 34 km bort) och det inte heller fanns uppgifter om lufttemperaturen i solen anser jag att det inte går att dra några säkra slutsatser om målsäganden BB drabbats av hypotermi. Det har inte funnits ett sådant underlag att några säkra slutsatser kunde dras. Jag har därför inte beslutat att åklagaren skulle införskaffa utredning om målsäganden drabbats av hypotermi. Jag visste vid detta tillfälle att advokat CC redan vidtagit åtgärder för att införskaffa utredningen. Advokat CC har inte heller begärt att hovrätten skulle förordna sakkunnig i frågan.

Enligt min uppfattning har EE dragit slutsatser som han inte haft grund för. [...] Temperatur och exponeringstid är avgörande faktorer om en person drabbas av hypotermi. Han har i sin beräkning utgått från att hon exponerats för en temperatur från 19 grader till 10 grader under 11–12 timmar. Jag anser att dessa förutsättningar är felaktiga. Till följd av solens strålningsvärme kan man inte alls fastställa temperaturen. Ingen mätning på plats har ägt rum. Lufttemperaturen i solen kan ha varit så hög att hennes kroppstemperatur inte alls påverkats. Från omkring kl. 19.00 har hon varit exponerad för viss kyla. Jag anser att det inte är visat i målet att målsäganden BB drabbats av hypotermi. Man kan inte dra någon annan slutsats än att hon måste ha frusit. Vittnet B som hon ringt till för att påkalla hjälp har inte heller berättat att hon haft svårt att tala. En nedkyld person talar i stackato.

Sammanfattningsvis, i denna del, anser jag att jag inte åsidosatt min objektivitet. Advokat CC har påbörjat ett införskaffande av utredning om hypotermi. Han har kontaktat en expert på området. Han har för avsikt att ta in denna utredning. Att jag inte övertar och fullföljer hans utredning kan inte innebära att jag åsidosätter min objektivitet.

Åklagarmyndigheten anförde i sin bedömning:

Enligt min mening hade [...] åklagaren fog för uppfattningen att en utredning om hypotermi var av mer begränsat värde. Det är en annan sak att hovrätten sedan gjorde en annan bedömning.

Mot denna bakgrund och då det stod klart att frågan skulle bli belyst genom försvararens försorg kan jag inte se att åklagaren brustit i sin objektivitetsplikt genom att avstå från att förordna om komplettering av förundersökningen i detta avseende när denna begäran framställdes under huvudförhandlingen i hovrätten.

Brottsplatsundersökning m.m.

Kriminalinspektören KK, som deltog vid brottsplatsundersökningarna tillsammans med en hundförare och ytterligare tre polismän, hördes i hovrätten, varvid han enligt hovrättens dom uppgav följande. Den bakgrundsinformation de hade fått var endast att en våldtäkt skulle ha ägt rum utomhus på fastigheten. Hundföraren sökte först biologiska spår med hunden. Hunden gick runt samtliga byggnader på fastigheten och markerade därvid på två platser på gräsmattan. Dessa platser undersöktes endast visuellt. De kunde inte se några spår av kroppsvätskor såsom avföring eller kräk på tomten. De hade ingen information om att en solstol skulle ha använts. Hunden fick emellertid söka på två solstolar, men reagerade inte på dessa. Den 25 september undersökte de grinden till fastigheten och konstaterade att det inte fanns några skador på den. De tittade på lastpallar som stod på förrådshusets norra del. Det såg ut som om pallarna hade stått där ett bra tag utan att flyttas. Han tror att den övre lastpallen satt löst och gick att lyfta. De såg inte några sådana märken i gräset som borde ha funnits om lastpallar hade kastats där. Han deltog även vid undersökningen av AA:s bil. De fann inte några skador på bilen. De visste att BB skulle ha suttit naken på förarsätet, men inte att hon skulle ha haft avföring på sig. Han minns inte om de lyste med UV-lampa i bilen, men det borde de ha gjort. De kände inte någon lukt av avföring, och såg inte några tecken på att bilen rengjorts.

Rikspolisstyrelsen har huvudsakligen anfört att relevanta uppgifter finns med i utredningen och att denna inte bedrivits ensidigt. När det gäller sökningen med hund fanns de ställen där hunden markerat angivna på flygfotografier i utredningsmaterialet; någon brist i utredningen förelåg inte, enligt Rikspolisstyrelsen.

DD har anfört att hon omgående beslutade om en teknisk undersökning på den aktuella fastigheten. Undersökningen utfördes av tekniker i närvaro av utredningsmän. DD fortsatte:

Det bör noteras att vid detta tillfälle var inte målsäganden hörd, varför det har varit svårt för teknikern att veta vad han skulle leta efter och hur han skall dokumentera undersökningen. Framför allt avsaknaden av spår bör ha varit svårt för honom att observera och dokumentera. Det finns t.ex. inget noterat om bilspår, fast vi vet att AA:s bil har körts över gräsmattan och en polisbil kommit till platsen. Det finns inget antecknat om märken eller frånvaron av märken efter en solstol på gräsmattan, trots att vi vet att parterna initialt legat i en solstol. Sängkläder har inte tagits i beslag. Överkast, dynor och kudde har däremot tagits i beslag.

Efter att målsäganden hörts och jag tagit del av det tekniska protokollet har jag beslutat om förnyad husrannsakan. Den genomfördes 4 december 2009. Lastpallarna, dörren på förrådsbyggnaden samt grinden skulle kontrolleras. Det

fanns inga skador på dörren. AA har uppgivit att målsäganden kört på grinden så att det knakade i virket. Några skador på grinden eller bilen fanns inte.

[- - -]

Lastpallarna

På teknikerns protokoll från 4 december 2009 sid 186 finns antecknat ”På lastpallarna, som vid undersökningstillfället var *fastfrusna* med varandra, fanns inga skador som tyder på att någon pall har blivit påkörd av något fordon”. Lastpallarna nämns överhuvudtaget inte alls i protokollet från brottsplatsundersökningen i september. Jag anser att det är anmärkningsvärt att teknikern [...] lämnat nya uppgifter vid förhandlingen i hovrätten. Har han lyft på lastpallarna och funnit dem lösa? Varför är det inte dokumenterat i undersökningsprotokollet från 4 december? Det skall också påpekas att det inte är fråga om två hela lastpallar, som är hopsatta. Det är fråga om del av lastpall, vilket framgår av fotografiet. En hel lastpall väger 25 kg. Med hänsyn till uppgiften om lastpallarnas utseende och vikt, är det möjligt att lyfta och kasta iväg dem även i hopsatt skick.

Hunden Drutten

Hunden Drutten är tränad på att söka efter biologiska spår från människa såsom blod, sperma och likdelar. Drutten är inte tränad att söka efter spår som uppkastningar och avföring. Hundens roll är att hjälpa/påvisa för teknisk personal var någonstans det kan finnas material av intresse att undersöka. Att hunden inte markerat vid pumpen saknar bevisvärde med hänvisning till ovanstående. Det kan inte begäras att det i protokollet skall antecknas på vilka ställen hunden *inte* markerade. [...]

AA:s personbil

Jag har beslutat att AA:s bil skulle tas i beslag och att sätet skulle sändas till SKL för undersökning. Först vid förhandlingen i hovrätten har det kommit till min kännedom att teknikern [...] har undersökt bilen. Men något protokoll har inte upprättats. Enbart fotografier har tagits. (Sid 224–227 förundersökningsprotokollet, avd. teknisk undersökning). Vid förhandlingen i hovrätten har han uppgivit att det inte fanns några skador utvändigt på bilen.

Med hänsyn till ovanstående föreligger det brister i dokumentationen av de tekniska utredningarna.

Åklagarmyndigheten anförde i huvudsak:

Åklagaren ansvarar i egenskap av förundersökningsledare ytterst för att förundersökningen bedrivs i enlighet med det regelverk som bl.a. följer av 23 kap. rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen (1947:948). När det gäller den kritik som AA framför beträffande brottsplatsundersökningen tar den i allt väsentligt sikte på utredningstekniska åtgärder som åklagaren svårigen själv kan kontrollera utan måste i det avseendet förlita sig på kriminaltekniker och andra experter. I likhet med åklagaren kan jag konstatera att det finns vissa brister i utredningen, framförallt bristande dokumentation, och att dessa framkommit vid förhör i hovrätten med en kriminaltekniker. Detta är givetvis olyckligt men är inget som åklagaren i detta fall kan lastas för.

Målsägandens kläder

DD anförde att hon kunde dela uppfattningen att målsägandens kläder borde tagits i beslag, men att BB enligt sin berättelse varit naken under övergreppen och att denna utredningsbrist därför var av marginell betydelse. Åklagarmyndigheten hänvisade till vad DD anförde.

Rikspolisstyrelsen konstaterade att kläderna enligt målsäganden hade kastats eller tvättats redan då förundersökningen inleddes och att något beslut om beslag i alla händelser inte hade fattats av åklagaren.

Polisens samtal med målsäganden utanför brottsutredningen

Beträffande den av hovrätten påtalade bristen att samtal mellan polismannen LL, som arbetade med personskydd, och BB inte dokumenterats hänvisade Åklagarmyndigheten till DD, som anförde att LL inte haft till uppgift att hålla förhör med BB utan att dennes uppgift var att hjälpa henne bearbeta sin rädsla för AA. Hon hade sanktionerat denna kontakt, men även beslutat att LL inom ramen för utredningen skulle höras om detta vilket var dokumenterat i förhör.

Rikspolisstyrelsen anförde:

Det framgår av utredningen att målsäganden till en början uppfattades som en genuint och fruktansvärt rädd person varför det beslutades att koppla in psykolog och en person på personskyddsenheten vid myndigheten, LL. Dessa åtgärder vidtogs för att ge målsäganden den hjälp och det stöd som hon behövde. Enligt utredaren MM fick inte LL reda på vad som framkom i utredningen. Utredarna fick inte heller kunskap om vilka skyddsåtgärder som vidtogs avseende målsäganden. Det framgår av kriminalkommissarien NN:s yttrande att LL:s uppdrag inte heller var att beröra sådant som hade bäring på själva brottsutredningen utan att istället ombesörja målsägandens trygghet och ge henne stöd.

Av tingsrättens dom framgår att LL uppgivit att han träffat målsäganden 15-20 gånger. Han uppgav också att han upplevde henne som traumatisk och mycket rädd samt att hon kände en rädsla för att polisen inte skulle kunna säkra hennes egen och hennes barns och familjs trygghet. Förhöret med LL spelades upp vid förhandlingen i hovrätten.

Rikspolisstyrelsen konstaterar att det vid de initiala samtalen med målsäganden har framkommit att hon känt sig hotad. Den personskyddsenhet som finns inom myndigheten har kopplats in. Syftet med det har varit att dels ge henne rättmätigt skydd, dels försöka förmå henne att förhöras av polisen. Rikspolisstyrelsen gör bedömningen att samtalen inte har haft någon direkt koppling till förundersökningen och utredningen av brottet utan tagit sikte på att ge målsäganden stöd och skydd. Med anledning härav finns inte någon dokumentation i förundersökningen om vad som har förevarit vid dessa samtal. Rikspolisstyrelsen konstaterar att ärendet i denna del är korrekt hanterat.

Kriminalkommissarien NN, som ledde förhören med BB, hördes i hovrätten om de kontakter polisen haft med BB, varvid han enligt hovrättens dom uppgav följande. Från det att utredningen inleddes och framåt pågick en process för att försöka att få BB lugn så att hon kunde medverka i utredningen. De ”vägde varje åtgärd på guldväg”. De vidtog därför inte några andra tvångsmedelsåtgärder mot BB än att hämta in journalanteckningar från Södersjukhuset. De frågade om hon ville lämna ifrån sig mobiltelefoner och datorer men hon ville inte det. – Han hade tidigare haft kontakt med LL. Denne fick i uppdrag att lugna BB för att förmå henne att delta i förhör, men skulle inte utreda något om brottet.

Ledande frågor

Beträffande förekomsten av ledande frågor i polisförhören uppgav förhørsledaren NN enligt hovrättens redovisning av förhöret med honom bl.a. följande. Vid ett

förhör den 23 november 2009 märkte han att BB reagerade kraftigt när han frågade henne vad som var det sista AA gjorde innan han tog av handfängslet. BB hulkade och han förstod att hon inte kunde formulera det som hänt. Han frågade då om AA hade smetat avföring över hennes rygg. NN har förklarat sig på följande sätt:

Vid några tillfällen har jag ställt ledande frågor vid dessa förhör. Generellt sett är s.k. öppna frågor att föredra men i vissa fall går det inte att undvika s.k. ledande frågor. Vid två förhörstillfällen avstannade förhören när målsäganden kom fram till en viss punkt i sin berättelse. Vid nästa förhörstillfälle hade jag två val, antingen låta den delen av händelsen som hon hittills inte hade förmått sig att berätta om, falla, eller genom att fråga henne genom att själv säga det jag trodde hon menade. Jag valde det senare och målsäganden berättade, om än med svårighet, om situationen när gärningsmannen stoppade in ett eller ett par fingrar i hennes mun. Jag kan inte se att jag i denna långa förhörprocess på något sätt vilselett eller provocerat fram målsägandens berättelse angående detta, det var inte heller avsikten. Jag inser att bevisvärdet är lägre än om jag lyckats få målsäganden att berätta detta spontant. Min bedömning då var att denna händelse endast varen detalj i en väldigt lång händelsekedja.

Rikspolisstyrelsen fann förhörsmetoden godtagbar:

Det framgår [...] att det ställts vissa ledande frågor. Frågorna synes ha varit ett sätt att få fram vad målsäganden menade och uppfattas av Rikspolisstyrelsen som berättigade i den särskilda situationen.

Åklagarmyndigheten hade i denna del från DD inhämtat att hon tagit upp att det förekommit ledande frågor under utredningen vid sin plädering i hovrätten, varvid hon enligt myndighetens yttrande anfört:

Ledande frågor har ställts i polisförhöret. [- - -] [Det är] helt klart att kommissarie NN har ställt ledande frågor när det gäller den sista händelsen, när avföring kommer på tal. Där lämnar inte målsäganden några egna uppgifter. Men vi ska komma ihåg att målsäganden hade väldigt stora svårigheter att berätta om denna sista händelse. Hon kunde inte. Kommissarie NN tog därför ett medvetet beslut att ställa ledande frågor. Informationen får också värderas därefter.

Övrigt

DD tillbakavisade uppfattningen att man i utredningen inte skulle ha velat stöta sig med målsäganden eller vidta åtgärder som kunde uppfattas som kränkande:

Som ett exempel på åtgärder som jag har vidtagit mot målsäganden och som har upplevts som kränkande av henne och som är exempel på åklagarens objektivitet är följande. Efter tingsrättens dom har det kommit till min kännedom att det på målsäganden BB:s arbetsplats florerade rykten att målsäganden felaktigt skulle ha beskyllt AA för gärningen. På grund av detta har jag låtit genomföra förhör med ett stort antal av målsägandens arbetskamrater inklusive hennes chef. Målsäganden har tagit mycket illa vid sig av dessa utredningsåtgärder.

Anmälares kommentarer

CC kommenterade det som anförts från myndigheternas sida och vidhöll den kritik som framförts i anmälan.

Han framhöll bl.a. att BB förnekat att hon haft ett intresse för dominanssex, varför det var av betydelse för hennes trovärdighet att utreda detta. Det borde vidare ha utretts vad Darkside var för slags hemsida, varvid BB skulle ha kunnat konfronteras med uppgifter om detta. Försvarets egna kontroller hade visat att det fanns noveller på Darkside som innehöll detaljer som närmast var identiska med den beskrivning som BB lämnat i utredningen. Den jämförelseanalys av noveller som försvaret begärt hade inte behövt göras manuellt utan det hade kunnat ske med hjälp av ett dataprogram och var inte fråga om någon ofantlig arbetsinsats.

CC vände sig vidare mot Åklagarmyndighetens uppfattning att det inte kunnat begäras att det i protokollet skulle ha antecknats på vilka ställen den hund som användes för avsökning inte markerat. Detta var felaktigt; hunden hade sökt efter kroppsvätskor. Att den inte markerat på de platser där BB påstått att hon fått avföring på sig, tvättats ren från detta och kräkts var då av intresse. Det skulle ha redovisats, liksom att hunden sökt på den aktuella solstolen utan att markera.

CC utvecklade också på vilket sätt ledande frågor ställts under polisförhören. Slutsatsen var att förhørsledaren på denna punkt tillfört målet ”en ren gissning”.

Han sammanfattade:

En sammanfattande enkel bedömning är faktiskt att knappast någon av de uppgifter som målsäganden lämnat har kontrollerats. I stället har målsägandens uppgifter såsom de lämnats under förundersökningen och i tingsrätten noggrant kontrollerats av försvaret som har vidtagit mycket omfattande egna utrednings- och kontrollåtgärder. Vilket lett till att AA frikänts i hovrätten.

Särskilt allvarligt är det förhållandet att det redovisats direkt felaktiga uppgifter i förundersökningen samt att den tekniska utredningen inte redovisats på ett sådant sätt att läsaren får en uppfattning om omfattningen av de utredningsåtgärder som genomförts. [- -]

Domstolarnas synpunkter på brottsutredningen

Enligt tingsrättens dom var det en brist i utredningen att BB:s dator och mobiltelefon inte undersökts, trots att AA begärt detta. Det hade dock enligt tingsrätten inte framgått att den information som kunde ha funnits där skulle ha haft någon omedelbar och avgörande betydelse för tingsrättens bedömning. På annat ställe tog tingsrätten däremot upp det förhållandet att BB:s telefon inte hade kunnat undersökas som en uppgift som påverkade hennes trovärdighet negativt. Även att BB:s dator inte undersökts togs upp, varvid tingsrätten dock uppmärksammade att BB hade företett vissa bilder som hon haft i datorn (se ovan).

Tingsrätten noterade att den bilstol som BB uppgett att hon suttit i undersökts utan att några spår av blod, sperma eller avföring hittats. Med hänvisning till att den hade tagits i beslag först efter lång tid tonade tingsrätten ned betydelsen av detta. Innebörden var att eventuella spår kunde ha tagits bort eller försvunnit på annat sätt under den tid som förflutit.

Enligt hovrätten framstod det som en brist i utredningen att någon närmare uppgift om det område som avsågs med polishund inte dokumenterats. Hovrätten fortsatte:

Avsaknaden av dokumentation av undersökningen i denna del måste falla tillbaka på åklagaren, eftersom dokumenterad avsaknad av spår – där sådana kanske borde finnas – är en omständighet som i någon mån skulle tala till AA:s fördel.

Under rubriken ”Brister i utredningen” noterade hovrätten följande.

Enligt hovrättens bedömning föreligger det vissa brister i utredningen. Till dessa hör att BB:s kläder inte tillvaratagits och undersökts. Detsamma gäller BB:s telefon och dator. När det gäller utredning av allvarliga brott är det, även om tvångsåtgärder som i detta fall kan uppfattas som ingripande och kanske kränkande, viktigt att målsägandens uppgifter så långt som möjligt kan kontrolleras.

Det finns vidare anledning till viss försiktighet vid bedömning av BB:s uppgifter i vissa avseenden också med hänsyn till hur polisförhören gått till. Således har vissa moment som rört avföring och kräkning inte först nämnts av BB, utan förts in i förhöret av förhørsledaren. Det kan i detta sammanhang noteras att det inte föreligger någon skriftlig dokumentation av vad som förekommit vid de samtal som ägt rum mellan BB och LL innan BB över huvud taget kunde förmas att ställa upp vid polisförhör.

Tingsrättens resonemang om bilstolen godtogs inte av hovrätten, som med stöd av material som försvaret åberopat fann att stolen undersökts så noggrant att det var osannolikt att eventuella spår skulle ha tvättats bort eller försvunnit på annat sätt.

Av hovrättens dom framgår vidare att domstolen fäste stor vikt vid den utredning om hypotermi som förts in i målet genom försvarets försorg.

Rättslig reglering m.m.

Krav på saklighet och opartiskhet; objektivitetsplikten

Av 1 kap. 9 § regeringsformen följer att företrädare för det allmänna i sin verksamhet ska iakttä saklighet och opartiskhet. Kravet på saklighet får bl.a. anses innebära att myndigheters åtgärder och beslut inte får utgå från ovidkommande hänsyn och vara godtyckliga utan ska vara rationella och logiskt motiverade. Kravet på opartiskhet betyder att det allmännas företrädare ska vara objektiva i sin tjänsteutövning och förhålla sig så att deras opartiskhet inte med fog kan ifrågasättas.

I linje med vad som stadgas i 1 kap. 9 § regeringsformen har en objektivitetsplikt lagfästs i 23 kap. 4 § rättegångsbalken, RB. Där stadgas att vid förundersökning om brott ska inte bara omständigheter som talar mot den misstänkte utan även sådant som är gynnsamt för honom eller henne beaktas, liksom att bevis som är till förmån för den misstänkte ska tas till vara. Det sistnämnda gäller även sådant som inte entydigt talar till den misstänktes förmån men som skulle kunna vara av betydelse för hans eller hennes försvar.

Objektivitetsplikten innebär först och främst att utredningen inte får bedrivas utifrån en förutfattad uppfattning om den misstänktes skuld. Så länge den misstänkte inte är dömd ska han eller hon i formell mening betraktas som oskyldig;

innebörden av objektivitetsplikten är att utredningen ska bedrivas från den utgångspunkten. Objektivitetsplikten är i så måtto uppställd i den brottsmisstänktes intresse. Ytterst syftar den dock till att tillgodose det allmännas krav på att brottsutredningar leder till sakligt korrekta resultat; något allmänt intresse av felaktiga brottmålsdomar föreligger givetvis aldrig.

Objektivitetsplikten är i likhet med kravet på rättvis rättegång (2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen, RF, och artikel 6 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen) av övergripande slag, men den tar sig samtidigt uttryck i enskilda krav som i olika hänseenden ställs på det rättsliga förfarandet. De gäller utredningsplikt, proportionalitet m.m.

Utredningsplikt

Att bevis som är till förmån för den misstänkte ska tas till vara betyder att det finns en utredningsplikt som innefattar även sådant som talar eller kan tala mot den misstänktes skuld. Det är en grundläggande princip att det allmänna har ansvar för att åtgärder som förekommer i dess verksamhet grundas på ett fullgott utredningsunderlag. I brottsutredningar är denna princip förstärkt genom den misstänktes rätt att i enlighet med 23 kap. 18 § RB ange vilken utredning han eller hon anser önskvärd. Enligt bestämmelsen ska förhör eller annan utredning som begärs av den misstänkte genomföras, om detta kan antas vara av betydelse för utredningen. Om en sådan begäran avslås, ska detta motiveras. Vid avslag äger den misstänkte rätt att vända sig till domstolen, som då kan besluta att utredningsåtgärden i fråga ska vidtas (23 kap. 19 § RB). Domstolen kan därvid, om den anser att det finns skäl till det, beordra förundersökningsledaren att vidta ytterligare utredningsåtgärder. En misstänkts begäran om utredningsåtgärder ska normalt tillgodoses; avslagsmöjligheten är till för att förebygga missbruk, t.ex. när begäran görs för att förhala utredningen. (Se SOU 1938:44 s. 294.)

Förundersökningsutredningen beskrev i sitt slutbetänkande, SOU 2011:45, utredningsplikten med utgångspunkt från objektivitetsprincipen. Utredningen anförde (s. 99 f.):

Objektivitetsprincipen innebär att omständigheter och bevis ska tas till vara oavsett om de är till den misstänktes nackdel eller fördel. Förundersökningsledaren får således inte vara ensidigt inriktad på att säkra material som kan leda till en fällande dom. Tvärtom måste han eller hon under hela förundersökningen ha uppmärksamheten fäst på möjligheten att den misstänkte kan vara oskyldig och därför undersöka allt material som pekar i denna riktning. Detta gäller även för det fall den misstänkte erkänt brottet. I linje med vad som här sagts anses det att förundersökningsledaren bör vara generös med att vidta utredningsåtgärder som begärs av den misstänkte. (Se Maths Heuman, Brottsbeivrande, 1952, s. 122.)

Överåklagaren OO har anført att objektivitetskravet har lett till att åklagarna praktiskt taget alltid tillmötesgår en misstänkts begäran om utredning (se Advokaten 1989 s. 172, s. 174). I 23 kap. 18 § andra stycket RB föreskrivs att på begäran av den misstänkte eller försvararen ska förhör eller annan utredning äga rum, om det kan antas vara av betydelse för undersökningen. Enligt OO tänjer åklagarna

rekvisitet ”om det kan antas vara av betydelse” till någonting i stil med att ”om det inte är uppenbart meningslöst” (se a.a.).

Förundersökningsutredningen fortsatte på annat ställe (a.a. s. 127):

Den nu beskrivna skyldigheten att vidta utredningsåtgärder på begäran av den misstänkte eller dennes försvarare är långtgående. Det räcker att utredningsåtgärden kan antas vara av betydelse för utredningen för att begäran ska tillmötesgå. För uppfyllandet av objektivitetskravet är det även angeläget att utredningsåtgärder som ska vidtas inte drar ut på tiden utan genomförs på ett så tidigt stadium som möjligt. Detta för att säkerställa att materialet inte går förlorat samt att det får en objektiv bedömning.

I Åklagarmyndighetens RättsPM 2012:5 (s. 7) anges:

Inom ramen för en objektiv förundersökning ligger att åklagaren i största möjliga utsträckning ska tillmötesgå den misstänktes krav på utredningsåtgärder.

[— —]

Eftersom polis och åklagare besitter maktbefogenheterna och utredningsresurserna under förundersökningen är det viktigt att den misstänktes begäran om utredningsåtgärder om möjligt tillgodoses.

Att inte gå den misstänktes begäran om åtgärder under förundersökningen till mötes kan även utgöra en kränkning av rätten till rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen.

Det är ytterst domstolen som bedömer om utredningsunderlaget är tillräckligt för en fällande dom. Om det är bristfälligt och domstolen finner att bristen lämnar utrymme för rimligt tvivel i skuldfrågan ska den tilltalade frikännas. Det ligger med andra ord i de brottsutredande myndigheternas intresse att försäkra sig om att alla relevanta utredningsåtgärder vidtas. Den misstänkte har rätt att tåla under utredningen och är inte skyldig att lämna uppgifter som kan vara belastande för honom eller henne. Den misstänkte behöver över huvud taget inte medverka under utredningen och kan därför vänta med att påtala eventuella utredningsbrister tills målet når domstolen, och låta denna värdera underlaget som det är.

Proportionalitet

Vid all användning av tvångsmedel är polis och åklagare skyldiga att beakta proportionalitetsprincipen. Principen har sedan länge ansetts gälla; den kommer till direkt uttryck bl.a. i 27 kap. 1 § RB, som avser beslag m.m., och 28 kap. 3 BB § RB, som avser husrannsakan.

Enligt proportionalitetsprincipen får ett tvångsmedel tillgripas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Tvångsåtgärden ska alltså i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med densamma.

I förarbetena uttalade föredragande departementschefen att reglerna måste få en förhållandevis allmän utformning för att ge utrymme för en lämplighetsbedömning med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet (prop. 1988/89:124 s. 27).

Hon erinrade om att det i varje enskilt fall måste ske en prövning av om tvångsmedlet över huvud taget behöver tillgripas med hänsyn till omständigheterna och om syftet kan tillgodoses genom någon mindre ingripande åtgärd. Den prövningen kan leda till att man väljer ett annat, lindrigare tvångsmedel än det man först hade tänkt sig, men den kan också, om åtgärden skulle få skadeverkningar som inte är rimliga i förhållande till det som skulle stå att vinna, leda till att man helt avstår från tvångsmedel.

I det som ska vägas mot användningen av tvångsmedlet ingår, förutom direkta följder för den som utsätts för tvångsmedlet, även indirekta verkningar av tvångsmedelsanvändningen. Det kan t.ex. röra sig om intrång i tredje mans intressen. (Se a.st.)

Förundersökningsledarens skyldighet att låta genomföra utredning som begärs av den misstänkte är generell utformad. Proportionalitetsprincipen innebär dock att skyldigheten är olika långtgående beroende på vad det rör sig om för slags utredningsåtgärd, liksom på de omständigheter som i övrigt föreligger. Att inhämta allmänt tillgängliga upplysningar, t.ex. från andra myndigheter, torde normalt vara oproblematiskt, liksom att hålla förhör med vittnen och sakkunniga. Begärda åtgärder av det slaget är förundersökningsledaren således normalt skyldig att låta utföra. Vid åtgärder som kan innebära skada eller men för utomstående måste förundersökningsledaren dock värdera om det som kan uppnås med åtgärden står i proportion till intrånget.

Särskilt om utredningsåtgärder som berör en målsägande

Utredningsåtgärder som berör målsäganden i en brottsutredning är särskilt problematiska, eftersom den som anser sig drabbad av ett brott och vänt sig till polisen för att anmäla detta har befogade anspråk på att inte själv bli behandlad som mer eller mindre misstänkt, såvida det inte finns rättslig grund för det. Det är vidare ofrånkomligen så att en brottsutredning där det finns en målsägande bl.a. sker för att tillvarata vederbörandes intressen. Den måste därför så långt rättssäkerheten medger bedrivas så att utredningen inte blir en ytterligare börda ovanpå den som orsakats av det vederbörande uppger sig ha blivit utsatt för. Därtill kommer att det från allmän synpunkt är viktigt att människor som utsätts för brott behandlas så att de inte avskräcks från att medverka till utredning och lagföring av brottet. Förundersökningsledaren bör i detta sammanhang vara uppmärksam på att den misstänktes rätt att begära utredningsåtgärder kan ha till syfte att förmå en målsägande att återta brottbeskyllningar eller att på annat sätt komma åt målsäganden. Hänsynen till en målsägande får dock inte sträcka sig så långt att rättssäkerheten äventyras. Gällande beviskrav kan inte sänkas med hänvisning till argument av det slag som nu nämnts.

Avvägningen mellan hänsyn till en målsägande å ena sidan och rättssäkerhetens krav å andra sidan kan i enskilda fall vara mycket svår. Klart är att det ibland kan vara så att en i och för sig befogad utredningsåtgärd inte bedöms så angelägen att den bör genomdrivas med processuellt tvång, dvs. mot målsägandens vilja. Vad

som emellertid då måste krävas är att förundersökningsledaren klargör för målsäganden vilka utredningsåtgärder han eller hon anser behövliga och förklarar de konsekvenser det kan få för utredningen och möjligheten till lagföring om de underlåts. Att målsäganden fått information av det slaget bör i sin tur redovisas för den misstänkte, liksom för domstolen vid en eventuell rättegång. Det kan också vara så att det i realiteten inte finns någon möjlighet att tvinga målsäganden att medverka. Ett känt exempel på en situation av detta slag kan hämtas från utredningen av mordet på statsminister PP, där målsäganden som villkor för sin medverkan ställde krav på hur ett konfrontationsförhör skulle genomföras, något som fick betydelse för bevisvärdet av de uppgifter som lämnades under förhöret (se SOU 1999:88 s. 763 f.). Det sagda innebär att målsäganden äger ett visst inflytande över vad han eller hon är beredd att tåla i brottsutredningens intresse, och får bära de rättsliga konsekvenser som ställningstagandena därvid kan få (jfr a.st.).

Dokumentations- och redovisningsplikt

Till objektivitetsplikten kan även hänföras skyldigheten att dokumentera det som förekommer i en brottsutredning, se 23 kap. 21 § RB. Där framgår att det vid en förundersökning ska föras protokoll över vad som förekommit av betydelse för utredningen. Närmare bestämmelser om förundersökningsprotokollets innehåll finns i 20–23 §§ förundersökningskungörelsen. Enligt 22 § första stycket ska protokoll avfattas så, att det ger en trogen bild av vad som förekommit vid förundersökningen av betydelse för målet. Vid bedömningen av vilka uppgifter som nedtecknas måste förundersökningsledaren iaktta strikt objektivitet. Han eller hon måste således vara uppmärksam på att även sådant som kan vara av betydelse från den misstänktes synpunkt tas in i förundersökningsprotokollet. (Se bl.a. JO 2007/08 s. 87 och 1964 s. 212.) Utredningsresultat som talar mot den misstänktes skuld eller annars är till vederbörandes fördel måste redovisas fullt ut. Denna redovisningsplikt gäller i princip även utredningsåtgärder som inte lett någon vart, eftersom frånvaron av utredningsresultat kan tala mot att en misstänkt person är skyldig.

Då åtal väcks ska förundersökningsprotokollet ges in till rätten. Sådant som inte rör åtalet bör emellertid inte ges in (45 kap. 7 § RB). Bara sådant som uppenbart saknar betydelse för parterna och rätten bör därvid utmönstras. I tveksamma fall bör information hellre tillföras än gallras bort (jfr JO 2012/13 s. 126 med hänvisningar).

Ledande frågor

Det finns ingen närmare reglering om hur utfrågningen under ett polisförhör ska gå till, vilket ger förhørsledaren viss frihet att lägga upp förhöret efter omständigheterna i det enskilda fallet. Bestämmelsen i 23 kap. 12 § RB förbjuder dock otillbörliga förhörsmetoder som användande av medvetet oriktiga uppgifter m.m.

Att använda ledande frågor kan i domstol vara tillåtet under motförhör, som led i ett s.k. korsförhör. Det är även tillåtet under polisförhör med en misstänkt (jfr Ekelöf m.fl., Rättegång V, åttonde upplagan, s. 128). Något generellt förbud mot

att ställa ledande frågor under polisförhör torde inte heller i övrigt finnas. Vittnen och målsäganden i en rättegång kan få sina utsagor noggrant prövade, varför det även under ett polisförhör kan finnas skäl att göra en motsvarande prövning, bl.a. genom ledande frågor (jfr Bring m.fl., Förhör, tredje upplagan, 2008, s. 34). Under vissa förutsättningar kan det dock strida mot kraven på saklighet och objektivitet att söka frammana uttalanden på det sättet från ett vittne eller en målsägande. Bedömningen av vad som är tillåtet får göras från fall till fall med utgångspunkt från de nämnda principerna och med beaktande av de skäl förhørsledaren haft för att ställa sina frågor på det sätt han eller hon gjort.

Bedömning

Utredningsåtgärder som inte vidtagits

Anmälaren anser att målsägandens intresse för en webbplats kallad Darkside, med ett på s.k. dominanssex inriktat innehåll, borde blivit föremål för vissa angivna utredningsåtgärder samt att hennes mobiltelefoner och dator borde tagits i beslag för att kontrollera uppgifter hon lämnat. Som skäl har anmälaren anfört att resultaten av sådana utredningsåtgärder skulle varit av betydelse för att bedöma målsägandens trovärdighet.

Från åklagarsidan har genmälts att målsägandens sexuella vanor och intressen varit föremål för flera utredningsåtgärder, bl.a. genom förhör med henne och tidigare pojkvänner samt undersökningar på den aktuella webbplatsen. Beträffande datorn och mobiltelefonerna har åklagarsidan bl.a. anfört att det redan funnits en del utredning om telefontrafiken och innehållet i sms-meddelanden från målsäganden till AA samt att målsäganden själv gett in bilder föreställande bundna kvinnor som hon haft i sin dator. Av handlingarna framgår vidare att åklagaren i målet ansett att de begärda beslagsåtgärderna inte skulle kunna bidra till brottsutredningen utan att de syftade till att skaffa information om målsägandens sexuella preferenser, något som saknade betydelse för frågan om hon utsatts för våldtäkt eller inte.

Enligt min mening fanns det utifrån de uppgifter målsäganden lämnat i och för sig skäl att kontrollera såväl den aktuella webbplatsen som i vart fall hennes mobiltelefoner, med tanke på hennes uppgift om att de meddelanden hon sänt till AA kunde förklaras av de meddelanden hon uppgav sig ha fått från honom. En hel del utredningsåtgärder med motsvarande inriktning företogs dock. Frågan är om dessa var tillräckliga eller om kontrollerna av webbplatsen borde varit mer ingående, och om tvångsåtgärder borde ha använts för att ta hand om målsägandens egendom.

Det är i linje med vad Åklagarmyndigheten anfört svårt att i en situation av detta slag väga objektivitetens krav mot proportionalitetsprincipen. Jag delar därvid myndighetens uppfattning att åklagaren bör beakta hur troligt det är att en begärd tvångsåtgärd kommer att tillföra den utredning som finns något av värde. I detta fall var det redan klarlagt att målsägandens uppgifter skulle få bedömas med försiktighet, inte minst mot bakgrund av de sms-meddelanden från henne som sedan tidigare fanns i utredningen och de bilder hon själv gett in. Att det fanns ett

utredningsunderlag i denna del bekräftades sedermera i såväl tingsrättens som hovrättens domskäl. Det framgår även att domstolarna beaktat målsägandens bristande vilja att medverka till utredningsåtgärder som åklagaren föreslagit. Mot den bakgrunden anser jag att åklagarens beslut i dessa delar inte bör kritiseras.

Såvitt gäller den kontroll av webbplatsen som försvaret begärde avsåg den uttryckligen tusentals noveller och tiotusentals bilder. Jag har svårt att se att detta skulle ha varit befogat i det läge utredningen befann sig. Även om man i materialet funnit berättelser som hade likhet med de uppgifter målsäganden lämnat skulle det i detta fall ha haft ett begränsat utredningsvärde. Jag delar Åklagarmyndighetens uppfattning om den bristande rimligheten i denna begäran från försvarets sida.

Målsägandens uppgifter innebar att hon skulle ha vistats ute och legat naken på marken under lång tid, även sedan mörkret fallit. Att hon i så fall borde ha blivit nedkyld tycks inte förrän efter den fällande domen i tingsrätten ha uppmärksammats av vare sig utredarna, försvaret eller domstolen. Åklagaren anser som framgått att hon inte hade anledning att fundera i dessa banor.

Med facit i hand är det emellertid tydligt att denna ”varningssignal” borde ha uppmärksammats och följts upp redan tidigt i utredningsarbetet. När försvaret väl påtalade saken och lyfte frågan borde åklagaren inte så lättvindigt – hennes korta avslagsmotivering hänvisade till en slagning på Wikipedia – ha avfärdat den. Hennes passivitet innebar dock inte att AA berövades möjlighet att föra in utredning om en eventuell nedkylnings betydelse i målet. Det stod tvärtom klart att försvaret skulle lägga fram en sådan utredning och att domstolen därmed skulle få underlag för att göra en bedömning. Att åklagaren i detta skede valde att inte göra något för egen del innebar ingen rättslig nackdel för AA. Jag delar därför den uppfattning åklagaren uttryckt i detta ärende, nämligen att det förhållandet att hon inte i det uppkomna läget, sent i processen, lät utreda något som hon redan visste skulle komma att föras in i målet, inte innebar att hon åsidosatte sin objektivitetsplikt.

Utredningsåtgärder som vidtagits men inte redovisats

Anmälaren har påtalat att det under målets gång visat sig att utredningsåtgärderna på ett antal punkter varit mer ingående eller av annat slag än vad som framgår i förundersökningen och att utredningsresultat av betydelse för den tilltalade inte redovisats. Av det som påtalats begränsar jag mig till

- att sökning efter spår i den bil målsäganden skulle ha suttit i inte redovisats fullständigt,
- att uteblivna resultat av en sökning med hund inte redovisats korrekt,
- att lastpallar beskrevs som sammanfrusna när de i själva verket konstaterats vara sammanspikade samt
- att uteblivna resultat från vissa brottsplatsundersökningar inte redovisades.

Såvitt gäller bilsätet kan det konstateras att polisens uppgifter om undersökningen, såväl beställning som sakkunnigutlåtande, har redovisats i

förundersökningsprotokollet. Det framgår inte hur detaljerad undersökningen varit; en mer fullständig beskrivning kunde ha gjorts. Redovisningen var dock inte missvisande. För den som ansåg att frågan om huruvida stolen rengjorts var viktig utgjorde redovisningen ett fullgott underlag för följdfrågor, något som illustreras av den information som försvaret tog fram och åberopade i hovrätten. Hur tingsrätten kommit till sin slutsats att sätet kunde varit rengjort framgår inte av dess domskäl. Den framstår som en spekulation, utan stöd i utredningen. Den kan enligt min mening inte skyllas på hur utredningsmaterialet redovisats.

Såvitt gäller spårsökningen med hund, som gjordes innan målsäganden lämnat närmare uppgifter, kan det konstateras att det redovisats att hunden ”sökte av tomten” och markerade på två ställen. Flygfoton är bifogade, med markeringar. ”Tomten” får anses innefatta även områden kring husen. Av det förhållandet att två markeringar angetts kan man sluta sig till att hunden inte markerat på fler ställen. Hovrätten har i sin dom indirekt efterlyst en mer noggrann dokumentation av sökområdet. Enligt min mening kunde redovisningen i förundersökningsprotokollet ha varit mer noggrann men den är inte missvisande.

Uppgiften att lastpallarna var sammanfrusna var uppenbarligen felaktig. Felaktigheten saknade inte betydelse, eftersom den gav intryck av att pallarna vid annan väderlek skulle ha kunnat kastas en och en. Att inga spår i gräsmattan hittades borde självfallet ha redovisats, om det nu var så att den noga undersöktes. Avsaknaden av skador på pallarna liksom på den aktuella dörren är dock noterade, vilket alltså kunde anföras till stöd för att målsägandens berättelse brast i trovärdighet. Redovisningen får likväl beskrivas som inte bara ofullständig utan även delvis missvisande.

Sammantaget var de beskrivna utredningsåtgärderna mer ingående än vad redovisningen av dem återspeglar. Det behöver dock inte betyda att man i utredningen medvetet åsidosatt den misstänktes intressen. Det torde snarare förhålla sig så, att det är naturligt att i en brottsutredning vidta även långsökta åtgärder för att leta efter spår som kan stärka en brottsmisstanke samtidigt som åtgärder av det slaget lätt faller i glömska när man så att säga inte fått napp, varvid man förbiser att i synnerhet ingående undersökningar, som den som i detta fall gjordes av bilstolen, kan ha ett utredningsvärde just på grund av att de inte gett något resultat.

Dokumentations- och redovisningsplikterna är uppställda bl.a. för att de brottsutredande myndigheterna inte ska förbise vikten av att alla utredningsåtgärder blir kända för dem som så småningom har att dra slutsatserna av det som framkommit och inte framkommit. Det kan, såsom i hovrättens domskäl, hävdas att redovisningen i detta fall borde ha varit mer omsorgsfull.

Åklagarmyndigheten har vidgått brister men ansett att åklagaren inte kan lastas för dem. De skylls i stället på kriminaltekniker och andra experter. Det är riktigt att polisen svarat för de aktuella utredningsåtgärderna och måste bära sin del av

ansvaret för dessa och för att de dokumenterats på ett korrekt sätt. Förundersökningen var emellertid åklagarledd. Även om en åklagare i denna roll har rätt att förvänta sig att utredningsåtgärder utförs på ett adekvat sätt (se JO 2012/13 s. 94), bär han eller hon som förundersökningsledare alltid ansvaret för att den misstänktes rättigheter respekteras och för att förundersökningen bedrivs under rättssäkra former (jfr 1 BB § andra stycket förundersökningskungörelsen samt JO 2012/13 s. 106 och JO:s beslut den 30 november 2012, dnr 3577-2011). I detta ansvar ingår enligt min mening en skyldighet att från rättssäkerhetssynpunkt kvalitetssäkra redovisningen av utredningsunderlaget, t.ex. genom samtal med och kontrollfrågor till utredningsmännen, så att situationer av det slag som här uppkom – nämligen att utredningsmännen satt inne med information som när den kom fram i domstolen utgjorde en överraskning för åklagaren – förebyggs. Om inte ansvaret för återkommande brister i en förundersökningsdokumentation läggs på förundersökningsledaren kommer det i praktiken inte att finnas någonstans att lägga det. Det skulle falla mellan stolarna, vilket från rättssäkerhetssynpunkt vore allt annat än godtagbart. Jag delar därför inte Åklagarmyndighetens syn på hur det rättsliga ansvaret för felaktigheter i utredningsdokumentationen principiellt sett bör fördelas.

Särskilt om kravet på kontroll av målsägandens berättelse

Hovrätten har i sina domskäl ifrågasatt om det kontrollkrav som Högsta domstolen uppställt uppfyllts under brottsutredningen. Högsta domstolen har i NJA 2009 s. 447 I och II uttalat:

Det är dock ett rimligt krav att målsägandens berättelse till den del det är praktiskt möjligt blivit kontrollerad under förundersökningen, låt vara att brister i det avseendet inte utan vidare behöver leda till bedömningen att åtalet inte har blivit styrkt.

Frågan har tidigare uppmärksammats i rapporten från Justitiekanslerns rättssäkerhetsprojekt, som bl.a. redovisar ett antal resningsärenden där den centrala bevisningen utgjorts av uppgifter som lämnats av en målsägande. I rapporten framhålls som en av slutsatserna att man i mål av detta slag måste kontrollera hur berättelsen kommit fram, hur tillförlitlig den är och om den därvid innehåller ”varningssignaler” (se Felaktigt dömda, Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006, s. 430).

Hur långtgående kontrollen bör vara måste avgöras från fall till fall. Alla uppgifter torde inte behöva kontrolleras utan det är snarare fråga om att göra en rimlighetsbedömning med sikte på varningssignaler av det slag som uppmärksammades i JK-rapporten. Som framgår av vad Högsta domstolen uttalat behöver brister i detta avseende inte leda till att bevisningen anses otillräcklig. Kontrollen är alltså inte något självändamål utan utgör ett led i bevisvärderingen. Ju närmare uppgifterna kontrollerats desto säkrare blir dock bevisningen, typiskt sett.

När åtal väcks är det domstolen som slutligt ska avgöra om bevisningen är tillräcklig för fällande dom. I detta ingår alltså frågan om huruvida målsägandens uppgifter är tillräckligt kontrollerade. Det rättsmedel som finns mot brister i

kontrollen består följaktligen av den prövning domstolen har att göra. I detta fall har hovrätten gjort en sådan prövning, varvid domstolen ifrågasatt om kravet var uppfyllt och funnit bevisningen otillräcklig, i huvudsak på den grunden att målsägandens berättelse lämnat utrymme för tvivel.

Att det finns grund för att ifrågasätta förundersökningen från denna utgångspunkt framgår därmed redan av hovrättens domskäl, som får anses innefatta ett underkännande av det sätt på vilket målsägandeberättelsen i detta fall kontrollerats. Det finns inte skäl för att därutöver göra något uttalande från JO:s sida.

Ledande frågor

Som redan beskrivits råder inget generellt förbud mot att ställa ledande frågor under en förundersökning. De metoder som används ska dock vara sakligt motiverade. Bedömningen av vad som är tillåtet får göras från fall till fall med beaktande av de skäl förhørsledaren haft för att ställa sina frågor på det sätt han eller hon gjort.

Av dialogutskrifter från målsägandeförhören under förundersökningen framgår att BB uppgav att ytterligare och värre övergrepp än dem hon berättat om hade förekommit. Efter att förhørsledaren försökt förmå henne att berätta om detta ställde han slutligen direkta frågor om AA med sina händer hade smetat in henne med sin avföring. Inga förhörsuppgifter av det slaget hade dessförinnan lämnats av BB. Utifrån det som framkommer i förhören framstår frågornas innehåll som gripet ur luften och svårförenligt med det som BB tidigare berättat.

Av förhørsledarens förklaring i detta ärende går det inte att dra någon annan slutsats än den anmälaren gett uttryck för, nämligen att det synes ha varit fråga om en ren gissning från förhørsledarens sida.

Att göra helt slumpvisa påståenden som den hörde får tillfälle att bekräfta eller förneka framstår inte bara som osakligt utan även som riskabelt från både utrednings- och rättssäkerhetssynpunkt. Om den hörde på detta sätt förmås att berätta något som är riktigt riskerar den då trots allt sanna utsagan att få ett mycket begränsat bevisvärde. Om den hörde i stället förledd säga något som inte är sant riskerar han eller hon att låsa sig själv och utredningen vid en utsaga som i förlängningen kan bidra till ett felaktigt domslut. Ledande frågor och svar som följer på sådana kan även färga av sig på den hördes allmänna trovärdighet, och medföra att hans eller hennes uppgifter inte bedöms som tillförlitliga heller i andra delar.

Jag kan inte se att förhørsledaren i detta fall visat sakliga skäl för sin förhörsmetod, som skadat utredningen. Agerandet ter sig gåtfullt och kan inte föranleda annat än kritik mot NN, som utfört förhöret på detta tvivelaktiga sätt. Att åklagaren sedan åberopat uppgifterna, varvid hon korrekt påpekat hur de framkommit, kan däremot inte föranleda någon kritik, eftersom det ligger inom ramen för de regler om bevisföring som gäller.

Övrigt

I anmälan anför klagomål mot att det saknas dokumentation över de samtal som polisen hade med BB utanför brottsutredningen.

Det är självfallet angeläget att skyddsåtgärder som vidtas till stöd för personer som förekommer i en brottsutredning inte på ett otillbörligt sätt påverkar utredningen. De åtgärder som förekommer bör redovisas i förundersökningen.

I detta fall skötes kontakterna med BB av en polisman som inte tillhörde den brottsutredande personalen. Förhör med polismannen finns i förundersökningen. Han hördes även i domstol. Förundersökningsledaren och Rikspolisstyrelsen har förklarat vilka överväganden som gjordes. Någon grund för kritik från min sida föreligger inte.

Det rättsliga förfarandet som helhet

Enligt anmälan har polis och åklagare åsidosatt det objektivitetskrav som gäller i en brottsutredning genom att inte vidta vissa utredningsåtgärder och bristfälligt redovisa sådant som gjorts.

Huruvida de brottsutredande myndigheterna i ett fall som detta levt upp till objektivitetskravet måste enligt min mening bedömas samlat. Bedömningen har likheter med den som ska göras vid ställningstagandet till om en rättegång varit rättvis i enlighet med det krav som regeringsformen och Europakonventionen ställer upp. Det innebär att enskilda delar av förfarandet granskas men att brister i en del kan korrigeras i andra delar samt att prövningen tar sikte på förfarandet som helhet, inklusive rättegång och dom (jfr t.ex. JO 2012/13 s. 62 och s. 106).

Utredningen började med att BB till en närstående uppgav att hon blivit våldtagen. En polispatrull sändes till platsen. När de två polismännen anlände visade det sig att en av dem var tidigare arbetskamrat med AA; AA och denne samtalade inledningsvis med varandra på sådant sätt att BB fick detta klart för sig. Rikspolisstyrelsen har uppgett att bl.a. dessa omständigheter ledde till att BB kom att misstro polisen och inte ville medverka till en utredning.

På grund av dessa tidigt föreliggande omständigheter fick utredningen redan från början vissa ingångsvärden som påverkade balansen mellan målsägandens och den misstänktes intressen och gjorde den särskilt svår att hålla. Till detta kommer att det var fråga om att utreda brottsmisstankar mot en polisman. Den ordning som finns för detta förutsätter att utredningen, för att medborgarna ska kunna känna förtroende för den, inte bedrivs så att det med fog kan göras gällande att den misstänkte har fördel av att vara polis. I detta fall hade grund för misstro i det avseendet uppstått från första stund. Jag har förståelse för om omständigheter av detta slag påverkat utredarna så att de i någon mån velat kompensera för de inledande bristerna och att de i vart fall sökt undvika att spä på den misstro som uppkommit, genom att, som det sagts, ”väga varje åtgärd på guldväg”.

Det är emellertid självklart att omständigheter av det nu beskrivna slaget aldrig kan rättfärdiga utredningsmetoder som äventyrar rättssäkerheten eller på annat sätt kränker en brottsmisstänkts rättigheter; de kan bara tillmätas betydelse inom de rättsliga bedömningsramar som alltid finns i en brottsutredning.

Den genomgång av det rättsliga förfarandet som här gjorts utifrån de klagomål som AA riktat mot utredningen har visat på ett antal brister. Den samlade utredningen, som är mycket omfattande, framstår dock inte som bristfällig. Som framgått har det även förekommit ingående utredning av förhållanden rörande målsäganden. Vid en bedömning utifrån det rättsliga förfarandet som helhet anser jag därför inte att objektivitetskravet eller AA:s rätt till en rättvis rättegång kommit att åsidosättas. Därvid beaktar jag också att AA:s försvararrättigheter tillgodosetts fullt ut och att försvararen med nit och omsorg tillvaratagit AA:s rätt, liksom – framför allt – att domstolarna vägt in de brister som förekommit, varvid hovrätten frikänd AA från de anklagelser som riktats mot honom.